

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Світові фінансові кризи: причини та наслідки

Студентка 2 курсу, 3м групи,
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Міжнародні фінанси»

Костенко Тетяна

Андріївна

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Белінська Ганна

Василівна

Керівник освітньо-професійної програми
д.е.н., професор

Кучер Галина

Вікторівна

Завідувач кафедри фінансів,
д.е.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор

Якович

Київ 2020

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методичні засади дослідження світових фінансових криз	6
1.1. Сутність, чинники та види світових фінансових криз	6
1.2. Еволюційний розвиток світових фінансових криз та їх особливості в умовах глобалізації	11
Розділ 2. Вплив світових фінансових криз на економічні процеси в різних країнах світу	15
2.1. Аналіз причин перебігу та наслідки світових фінансових криз для розвинених країн світу	15
2.2. Основні інструменти подолання економічної рецесії та особливості посткризового відновлення глобальної економіки	23
Розділ 3. Шляхи подолання та упередження негативного впливу світових фінансових криз для економіки України	32
3.1. Наслідки світових фінансових криз для економіки України та досвід антикризової політики уряду	32
3.2. Напрями зниження залежності економіки України від глобальних фінансових криз та шляхи адаптації до них	41
Висновки та пропозиції	47
Список використаних джерел	50
Додатки	54

ВСТУП

Актуальність теми. Глобалізація економіки являє собою постійний об'єктивний процес, який породжує безліч проблем і суперечностей. Однією з основних рушійних сил сучасної світової економіки виступає конфлікт між національним та глобальним. Фінансові зрушення ХХІ століття значно посилили ступінь взаємопроникнення національних економік.

Історично основними функціями фінансового ринку були: мобілізація ресурсів та їх ефективне розміщення, а також хеджування фінансових ризиків. Проте, внаслідок еволюції фінансового ринку та відповідно фінансових інструментів, відбулася закономірна трансформація його функцій, оскільки основною метою суб'єктів фінансового ринку є максимізація прибутків і висока швидкість їх отримання. Окрім посилення зв'язків національних економік, значно збільшились фінансові потоки короткострокових, швидко мінливих, спекулятивних активів, що перетворило світовий фінансовий ринок в нестабільний сегмент сучасної економіки.

Дивлячись на це, фінансова глобалізація має як позитивні, так і негативні сторони. Однією з негативних сторін є те, що вона спричиняє поширення фінансової нестабільності, що періодами виникає на окремих регіональних ринках і набуває міжнародного характеру. Тобто, проникнення національних економік в глобальну стало дуже тісним. І навіть невеликі фінансові труднощі однієї держави, спричиняють ланцюгову реакцію на інші країни.

А отже, численними каналами глобального фінансового ринку кризові явища поширюються на “здорові” економіки, поступово охоплюючи господарські системи інших регіонів.

Світові фінансові кризи дуже сильно впливають як на глобальну, так і на національну економіки. Наслідки криз для країн часто бувають настільки негативними, що держава може впасти в рецесію на багато років, якщо не буде вживати зважених антикризових заходів. Саме тому кризи важливо

досліджувати, передбачувати, вживати превентивні ефективні заходи, щоб кризи не настільки сильно вражали економіку.

Дослідження світових фінансових криз, їх аналіз та досвід протистояння кризам є дуже актуальним в період глобалізації економіки. Важливо вивчати зарубіжні антикризові методи та адаптувати їх під національну соціально-економічну політику держави.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні сутності, чинників та видів світових фінансових криз, аналізу їх причин, а також знаходження шляхів подолання та упередження негативного впливу світових фінансових криз на економіку.

Завдання дослідження:

- 1) визначення сутності, чинників та видів світових фінансових криз;
- 2) визначення еволюційного розвитку світових фінансових криз та їх особливостей в умовах глобалізації;
- 3) аналіз причин перебігу та наслідки світових фінансових криз для розвинених країн світу;
- 4) оцінка основних інструментів подолання економічної рецесії та особливостей посткризового відновлення глобальної економіки;
- 5) аналіз досвіду антикризової політики уряду України та її ефективності в умовах глобалізації;
- 6) знаходження напрямів зниження залежності економіки України від глобальних фінансових криз та шляхи адаптації до них.

Об'єктом дослідження є світові фінансові рецесії.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, практичних, методичних засад дослідження економічної рецесії, а також вплив світових фінансових криз на економіку в цілому.

Методи дослідження: метод аналізу та синтезу, узагальнення, абстрагування, економіко-статистичні методи.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні причин виникнення та наслідків фінансових криз за макроекономічними індикаторами як

складового елементу систем раннього попередження фінансових криз або виверженої антикризової політики в момент їх настання.

Наукові результати роботи були представлені на Всеукраїнській студентській науковій конференції "Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України» від 11-12 листопада 2020 року. Назва тез доповіді «Світові фінансові кризи: причини та наслідки».

У економічній літературі своє бачення передумов, розвитку та наслідків фінансових криз виклали такі зарубіжні вчені: Дж. Кейнс, К. Кіндлебергер, М. Кондратьєв, В. Мітчел, К. Маркс, Дж. Мільс, Д. Сакс, М. Фрідман, Дж. Хікс, А. Шварц. Серед українських економістів, що досліджували фінансові кризи, доцільно виділити О. Барановського, Т. Богдан, В. Гриценка, І. Лютого, А. Мельника, Л. Могилко, М. Турган-Барановського, Ю. Уманцева, А. Чухна.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методичні засади дослідження світових фінансових криз

1.1. Сутність, чинники та види світових фінансових криз

Усвідомлюючи те, що кризи дуже різноманітні як за своїми проявами, так і за причинами, не існує єдиної, відомої всіма, точки зору щодо більшості аспектів цієї проблематики. Усі по-різному трактують слово «криза».

Поняття «криза» (від грец. *krisis* – рішення, поворотний пункт, результат) означає, насамперед, різкий, крутий перелом, перехідний стан. Криза – неминучий супутник, фаза життєвого циклу будь-якої системи, у тому числі фінансової. З одного боку, вона є найважливішим елементом саморегулювання, оскільки показує межу розвитку, а з іншого – дає поштовх до розвитку, стимулюючи перехід до нового стану рівноваги. При цьому в період кризи ускладнено чи практично неможливо виконання системою своїх функцій, збереження властивостей. В умовах кризи спостерігаються порушення рівноваги, стан нестабільності й руйнування цілісної стабільної системи [5, с. 53].

Фінансова криза – це серйозна соціально-економічна проблема сучасності. Зважаючи на масштаби наукових розробок, можна зробити висновок, що багато вчених зробили свій вклад у розвиток цього явища, проте їх погляди дуже різняться.

Фінансові кризи – складне багатофакторне явище, яке переплітається з іншими кризами, зокрема економічними. Саме цим можна пояснити різні підходи економістів до розуміння цього явища.

Зокрема, К. Кіндлебергер пов'язав ці кризи з діловим циклом, з економічними кризами. На його думку, фінансова система країни зазнає потрясінь через зовнішні чинники, такі як війни, поява нових технологій і продуктів, неочікувані зміни в економічній політиці держави та інші чинники, які породжують фінансові кризи [40, с. 35].

Схожої думки був і М. Туган-Барановський, який також казав, що фінансова криза починається з економічної. М. Туган-Барановський є

засновником інвестиційної теорії циклів. На його думку, цикл складається з таких фаз: промислового піднесення, кризи та промислового застою [33, с. 282].

Визначний економіст О. Барановський каже, що “фінансова криза передбачає виникнення якісних змін в економічній системі, які спричиняють порушення пропорцій у розвитку, його призупинення, видозміни чи руйнування фінансової системи країни або світових ринків в цілому” [1, с. 12].

На думку Д. Сакса, при великих темпах відтоку капіталу відбувається паніка на фінансових ринках, стрімко зростають процентні ставки, падають курси національних валют та банкрутують банки [31].

Видатний російський економіст М. Кондратьєв є автором теорії великих циклів кон'юнктури (теорія довгих хвиль), зміна яких пов'язана з якісними змінами в господарському житті суспільства. На думку науковця, матеріальною основою довгих хвиль є оновлення основних засобів та підвищення кваліфікації працівників [6, с. 39].

Інституціоналіст Клер Мітчелл у своїй книзі «Економічні цикли» (1927р.) зазначав, що циклічні коливання представляють собою чергування підйомів та спадів економічної кон'юнктури, які виникають під впливом процесів, що відбуваються в інституційній сфері підприємництва. Він вважає фінансові потрясіння характерною ознакою тих економік, що підпорядковуються, в першу чергу, інтересам бізнесу [6, с. 40].

Монетаристи причиною циклічних коливань і виникнення фінансових криз вважали порушення рівноваги грошового попиту і пропозиції. Відповідальність за величину грошової маси, що перебуває в обігу, монетаристи покладають на державу, яка засобами власної грошово-кредитної політики повинна здійснювати постійний контроль за величиною грошової пропозиції.

П. Кругман запропонував теорію фінансових криз, яка згодом отримала назву «криза першого покоління», згідно з якою основною причиною

фінансової кризи є відсутність рівноваги платіжного балансу країни [41, с. 314]. У свою чергу Р. Флуд та Н. Маріон запропонували теорію фінансових криз другого покоління, згідно з якою на швидкість поширення кризових ситуацій впливають структурні та політичні фактори.

Подальші дослідження фінансових криз велися у напрямку стабільності фінансового ринку та потоків капіталу. Так, В. Гриценко зробив дослідження першої глобальної фінансової кризи та порівняв антикризові заходи відповідно до американського та європейського досвіду [7, с. 23].

О. Кузнецов особливу увагу у дослідженнях приділяє історичним паралелям між причинами біржових криз ранніх етапів становлення капіталізму у США та іпотечної і біржової кризи [11, с. 31]. На його думку, на розвиток світової фінансової кризи 2007-2009 рр. вплинула «інформаційна асиметрія».

І. Лютим та О. Юрчуком здійснено аналіз розвитку глобального ринку фінансових послуг при кризових умовах та прояви кризи в Україні, а також досліджено антикризові заходи у світі [14, с. 13].

Ми погоджуємося з авторами та надаємо власне визначення поняттю: фінансова криза – це погіршення стану фінансової системи, яке супроводжується обмеженими можливостями впливу на фінансові відносини з боку держави, що загрожує подальшому розвитку економіки держави.

Багато економістів пов'язують причини фінансових криз з порушенням рівноваги між виробництвом і грошово-фінансовою системою. Так, А. Чухно, пояснюючи причини фінансової кризи 2008 р., стверджує: “Нові умови розвитку економіки вимагали істотного удосконалення регулювання співвідношення виробництва і грошово-фінансової системи, знаходження таких форм і методів управління цими системами, які були б адекватними новим умовам...” [38, с. 12].

А. Мельник виділяє у якості основних причин фінансових криз невідповідність макроекономічного розвитку держав та відхилення макроекономічних показників від їх нормативів [17, с. 108]. Зокрема, це

співвідношення грошової маси до величини валютних резервів, зміна реального валютного курсу, обсяги заборгованості державного сектору та обсяги кредитування.

Пояснюючи причини фінансових криз, окремі автори називають багато чинників, які їх викликають і які належать до різних соціально-економічних та інших сфер. Тому потрібне їх наукове групування за певними ознаками. Таке групування запропонували деякі економісти.

Найдетальніше причини фінансових криз розробив В. А. Ковальов і навів у своїй статті О. І. Барановський. Автор ділить причини фінансових криз на макроекономічні, фінансові, грошово-кредитні та валютні; глобалізаційні; надзвичайні; специфічні, що пов'язані з країнами, які розвиваються; психологічні і ті, що пов'язані з помилками у проведенні економічної політики [1, с.14].

Погоджуємося з автором, проте маємо деякі зауваження до вищенаведеної класифікації. У ній не розмежовані окремо макроекономічні, фінансові, грошово-кредитні та валютні причини, а у певних випадках це групування є дуже важливим. Також ми вважаємо доречним додати у перелік причину відсутності або недостатності контролю. Саме тому наводимо класифікацію причин фінансових криз, що зазначена у Таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Класифікація причин фінансових криз

Причини	Фактори, що належать до причин
Макроекономічні	вплив іноземних інвестицій і неефективне їх використання, коливання економічного циклу
Фінансові, до яких належать грошово-кредитні та валютні	посилення інфляції, зміна відсоткових ставок у різних країнах світу, знецінення національної валюти порівняно з валютами провідних країн світу, зростання бюджетного дефіциту
Глобалізаційні	збільшення взаємозалежності національного фінансового ринку від світового, зростання активів та впливу ТНК, нерівномірний економічний, політичний та соціальний розвиток країн тощо
Надзвичайні	війни, революції, епідемії, катастрофи тощо

Причини	Фактори, що належать до причин
Специфічні, що пов'язані з країнами, які розвиваються	політичні ризики, недосконалість та нерозвиненість законодавства, невисока ємність ринків, значні витрати
Психологічні	Асиметричність інформації, недовіра населення, кризові очікування
Ті, що пов'язані з помилками у проведенні економічної політики	помилки державної влади, керівників масштабних підприємств, менеджменту
Відсутність або недостатність контролю	корупція, тіньова економіка, недостатність або відсутність контролю за ключовими ланками фінансової системи країн

* складено автором.

Щодо класифікації фінансових криз існує багато підходів, проте виділяємо основні класифікаційні ознаки:

- 1) за ступенем поширення (глобальні, міжнародні, світові, регіональні, національні, місцеві, галузеві);
- 2) за сегментацією (грошові, банківські, кредитні, валютні, фондові (біржові), ліквідності, бюджетні, платіжні, інфляційні, інвестиційні, боргові, кризи довіри;
- 3) за тривалістю (коротко-, середньо- і довгострокові);
- 4) за перебігом (швидкоплинні, затяжні);
- 5) за повторювальністю (разові, перманентні);
- 6) за зумовленістю (мікроекономічні, макроекономічні, екзогенні, ендегенні).

Фінансові кризи у більшості випадків, незалежно від місця і періоду утворення, мають типовий сценарій розвитку: такі прояви економічних дисбалансів як обвал фондових ринків, зростання відсоткових ставок та дефіцит позичкових коштів призводять до підвищення фінансових та психологічних ризиків, що, в свою чергу, знижують економічну активність; банківська паніка, як неминучий атрибут дефолту, провокує банкрутство інвестиційних інститутів, яке супроводжується дестабілізацією і крахом фінансово-кредитної системи загалом [26, с. 132].

Світова фінансова криза – значна проблема для фінансової системи країн та економіки в цілому, а отже, і для добробуту населення.

1.2. Еволюційний розвиток світових фінансових криз та їх особливості в умовах глобалізації

Вчені-економісти нарахували 39 світових фінансових криз. Перша міжнародна криза відбулася у 1618 р. і була пов'язана з фальшуванням монет, остання глобальна криза виникла у 2008 р. і частково триває понині, оскільки її наслідки ще досі не повністю подолані. Нова коронавірусна криза, що почалася в 2020 в зв'язку з пандемією COVID-19 уже також охопила багато країн.

Раніше фінансові кризи часто мали локальний характер або поширювалися на певні найближчі території. Проте починаючи з 20-30-х років минулого сторіччя, фінансові кризи виникають все частіше і стають все більш масштабними та руйнівними.

Варто згадати “Велику депресію” 1929–1933 рр., що почалася з фінансової кризи у США і поширилася по всьому світу. Тоді крах на Нью-Йоркській фондовій біржі (ціни впали на 60-70%) розорив багато власників цінних паперів через знецінення особистих заощаджень останніх. Власники акцій втратили приблизно 15 млрд. дол. Згодом стрімкий спад охопив виробничу промисловість і торгівлю, обсяг яких скоротився майже вдвічі. Безробітними стали 17 млн. людей. Збанкрутіло приблизно 150 тисяч компаній та майже 6000 банківських установ.

Основними передумовами “Великої депресії” були: циклічний характер економічного розвитку, надмірна монополізація економіки провідних країн світу, низька ефективність ринкового механізму саморегулювання, а також відсутність належного контролю економічних процесів з боку держави [15, с. 10].

Таким чином, світові кризи випередили феномен глобалізації на багато десятиків років.

Кардинальний вплив на долю сучасної економіки зробив процес формування примарної неоекономіки фінансових технологій. Її становлення тісно пов'язане з фатальною кризою Бреттон-Вудської системи, що виникла на початку 70-х рр. У результаті відмови від золотого стандарту, тобто самого принципу матеріального забезпечення сукупної грошової маси, світ фінансів став набагато самостійнішим і автономнішим, утративши пряму залежність від фізичної реальності.

Людство познайомилося зі світовими кризами ще досить давно. Проте зі змінами у світовому господарстві змінюються й параметри фінансових криз. Так, на ранніх етапах господарського розвитку, за умов існування низького рівня економічних зв'язків, фінансові кризи не були масштабними, і мали локальний національний характер. З розвитком міжнародних економічних відносин фінансові кризи перетинали державні кордони, суттєво зростали швидкість їхнього розповсюдження та важкість подолання наслідків [37, с. 22].

Найбільш масштабними і всеохоплюючими вони почали ставати уже в період глобалізації суспільства, коли національні господарства почали об'єднуватися у світову економічну систему. Саме це супроводжується деінтернаціоналізацією господарських процесів.

В епоху глобалізації, а отже й суспільства нових технологій та інформації, людство зазнало не тільки фінансових потрясінь (світова фінансова криза 2008 р.), але й цілу хвилю криз, що стосувалися окремих країн. Так, протягом лише останніх 20-ти років фінансові кризи вирували у багатьох країнах світу: Індії, Великобританії, Франції, Німеччині, Бразилії, Україні, Мексиці, Аргентині, Індонезії, Туреччині, Росії, Греції та ін. [6, с. 42].

Варто відмітити, що процеси глобалізації суттєво підвищують ризик фінансових потрясінь. Тенденції сучасного світового господарства характеризуються розширенням фінансових ринків та стрімким розвитком інтеграційних процесів, міграцією робочої сили, лібералізацією

зовнішньоекономічної діяльності, зростанням ролі транснаціональних корпорацій тощо.

У зв'язку з цим економіки окремих країн та світове господарство в цілому стають більш чутливими та вразливішими до коливань на фінансових ринках. Саме тому у разі виникнення фінансових проблем в одній країні, вони з високою швидкістю можуть поширитися на інші держави, що тісно переплетені економічними взаємозв'язками. Національні економіки та міжнародні фінансово-економічні інституції демонструють неспроможність запобігання та ефективного протистояння фінансовим потрясінням. Отже, можна зробити висновок, що процеси глобалізації не породжують фінансові кризи, а збільшують ризик їх настання.

В умовах комп'ютеризації, нових технологій та лібералізації валютно-фінансової діяльності, вільної як у національних межах, так і по всьому світу, нова фінансова реальність виявилась надзвичайно життєздатною. Динамічний розвиток цифрових технологій, телекомунікацій, новітньої техніки, створював необхідне середовище, здатне координувати процеси в масштабі цілої планети. З'явилася можливість у режимі реального часу швидко здійснювати різні платежі й розрахунки, оперативно пересилати і вкладати кошти у формі «електронних грошей», все це стимулює розвиток фінансової цивілізації.

З появою новітніх технологій, безперечно, з'являється й більше способів для появи лукавих і хитромудрих фінансових інструментів, що виникли від простих і зумовлених природними вимогами реальної економіки методик управління ризиками, хеджування, інноваційних форм страхування. У минулому ф'ючерси, форвади та опціони або угоди з урахуванням ризику слугували лише свого роду страховкою для реальної економіки. Експортери, наприклад, могли користуватись цим, щоб захистити себе від коливань вартості валюти своїх торговельних партнерів. Але відтоді як потужність комп'ютерів стала майже необмеженою, торгівля деривативами стала цілком

автономною й перестала виконувати свої первинні завдання, що зумовили її виникнення [15, с.11].

Отже, світові фінансові кризи – це явище, що негативно позначається на економіках країн. Причини криз бувають різноманітні, кожний раз пов'язані з певною подією. Економіка зіштовхнулася з кризовими явищами ще досить давно, задовго до процесів глобалізації. Проте в період глобалізації, появи нових технологій кризи набули нових масштабів та почали поширюються з однієї країни на іншу надто швидкими темпами.

РОЗДІЛ 2. Вплив світових фінансових криз на економічні процеси в різних країнах світу

2.1. Аналіз причин перебігу та наслідки світових фінансових криз для розвинених країн світу

Світові фінансові кризи мають неабиякий вплив на економіки країн. Вони зумовлені багатьма причинами, які виявляються у різних факторах: посиленні інфляції, девальвації національної валюти, масовому вилученні внесків із комерційних банків та значному скороченні обсягів кредитування, різкому падінні курсів цінних паперів та скороченні їх емісії, значному темпі банкрутств підприємств й фінансових установ, розладі платіжно-розрахункових систем, а це все впливає на платоспроможність населення. Часто вони характеризуються руйнівними наслідками.

Розглянемо причини деяких світових фінансових криз XX-XXI століття, зазначених у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Основні причини світових фінансових криз XX століття

Роки	Країни, у яких зародилася криза	Основні причини кризи
1907 р.	Великобританія	Бум, пов'язаний з розвитком нових галузей промисловості: електротехнічної, телефонної, хімічної, автомобілебудівної тощо. Саме тоді Центральний банк Великобританії значно підвищив облікову ставку.
1920-1921 рр.	Великобританія, Італія, США	Платоспроможний попит європейських країн був низьким унаслідок безробіття, високих податків і недоступного кредиту, розрухи, також європейські валюти знецінились щодо долара США, що зробило американський експорт занадто дорогим. Виникла післявоєнна дефляція та спад виробництва.
1929-1933 рр.	США	Катастрофічне падіння курсу акцій на Нью-Йоркській фондовій біржі. Значна монополізація економіки провідних країн світу.

Продовження Таблиці 2.1

Роки	Країни, у яких зародилася криза	Основні причини кризи
1945-1947 рр.	США, Німеччина	Наслідки Другої світової війни
1970ті-1981 рр.	Велика Британія, США	З потужні шоки: розпад Бреттон-Вудської валютної системи у 1971 р., нафтова криза 1973 р. і кризи фондового ринку 1973–1974 рр.
1997 р.	Таїланд, Індонезія, Малайзія, Південна Корея	Надзвичайно швидкі темпи розвитку країн Південно-Східної Азії

* складено автором на основі [23, с. 24]

Отже, причини світових фінансових криз у XX ст. були різними, проте всі вони пов'язані з певними «шоковими» подіями. І виникнення кризи в одній країні тягне за собою інші країни, які також потім страждають від наслідків криз.

Починаючи з 1991 року почалося стрімке економічне зростання розвинених країн світу. Згодом Федеральна резервна система у 2001 р. знизила процентні ставки, спростила доступ до кредитних ресурсів сумнівних позичальників (в т.ч. безробітних), тим самим зробила іпотечне кредитування більш доступним.

У 2002-2003 рр. почалося необґрунтоване збільшення кількості кредитів, виданих на іпотеку і, як результат, нерухомість почала значно зростати в ціні. У 2004 р. уже склалася неадекватна ситуація на ринку житла, проте ФРС продовжувала стимулювати ріст іпотеки. Починаючи з 2006 р. постала проблема неякісних кредитів. Проте ФРС все ще навмисно утримувала низьку вартість грошей з метою стимулу високого росту ВВП. Все це спровокувало іпотечну кризу, наслідком якої стало банкрутство провідних банків США.

Ці всі події не змогли не зачепити Європу. Тоді прем'єр Великої Британії Г.Браун закликав уряди країн Європи, що входять до Єврозони,

слідувати британському сценарію порятунку національної фінансової системи. План британського уряду передбачав надання банкам, що опинилися на межі банкрутства, прямої фінансової допомоги в обмін на дольову участь держави в їхньому акціонерному капіталі за допомогою придбання частини привілейованих акцій.

Родинні бюджети позичальників почали зазнавати великих структурних змін. Витрати перерозподілялися на користь іпотечних виплат і на шкоду іншому споживанню, що закладаło передумови падіння національного споживання і виробництва, тобто вело до економічної кризи.

Про масштаб загрози споживанню у США говорять цифри: загальний обсяг іпотечних позик складав 10 трильйонів доларів і стосувався близько 50 мільйонів позичальників. З них 15% витрачали на іпотечні виплати половину своїх доходів, 38% - третину. Під загрозою конфіскації знаходилося 2 мільйони будинків [16, с. 169].

На фоні збільшення безробіття й жорсткості умов кредитування в другому кварталі 2009 р. припинилося зростання споживчих видатків у США. Проблема, за словами редактору часопису «Newsweek» Ф. Закарія, полягала у тому, що «Сполучені Штати і деякі інші західні держави споживали занадто багато - набагато більше того, ніж вони виробляли, - й покривали різницю величезними позиками. Америка витратила занадто багато запозичених коштів - приблизно 10 трильйонів доларів» [16, с. 166].

Кредитна криза доповнилася фондовою, в той час, коли кожне чергове падіння фондових індексів означало подальше вивільнення величезних обсягів грошових коштів з фондових ринків. Саме тому можна спостерігати обвал фондових ринків під час кризи 2008-2009 рр., а також під час початку пандемії COVID-19 у березні 2020 року. Основні індекси фондових бірж зазначені на рисунку 2.1.

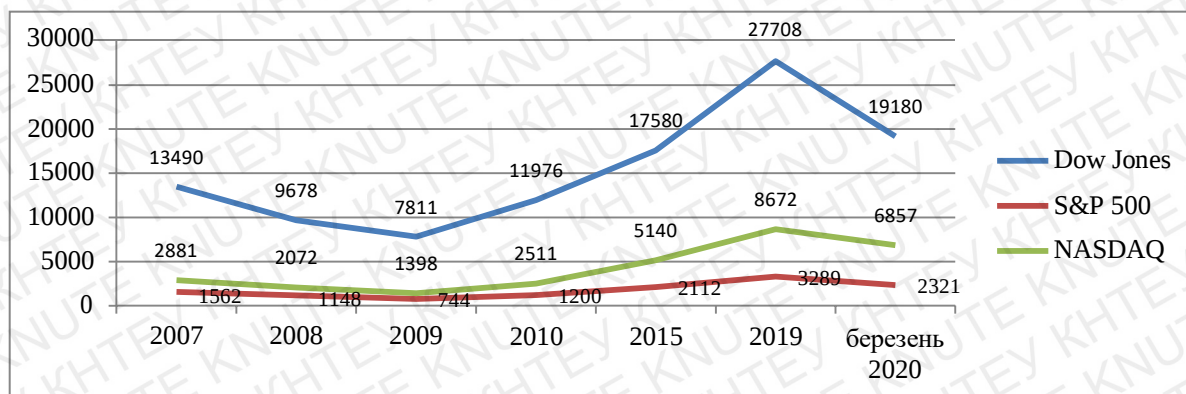

Рис. 2.1 Основні індекси фондових бірж, дол. США [36]

Індекс Dow Jones у 2009 році порівняно з 2008 впав на 29%, а у березні 2020 року порівняно з кінцем 2019 року – на 30%, S&P 500 – на 36% та 30% відповідно, NASDAQ – на 33% та 21% відповідно.

Протягом 2007-2008 рр. цінні папери на світовому фондовому ринку знизилися в ціні приблизно на 5 трлн. дол. США. Це призвело до того що, інвестори почали звертати свою увагу не на фондовий ринок, а на товарний ринок, що сприяло зростанню цін на нафту та золото.

Падіння індексів здіймало ціни, закладало їх в інфляцію витрат і номінальні кредитні ставки, погіршувало споживання, гальмувало економіку і збільшувало безробіття, викликало відтоки інвестицій із США, послаблювало долар.

Саме тому до наслідків світових фінансових криз, можна віднести зниження багатьох важливих показників, таких як рівня безробіття, індексу споживчих цін тощо, а отже, і купівельної спроможності населення.

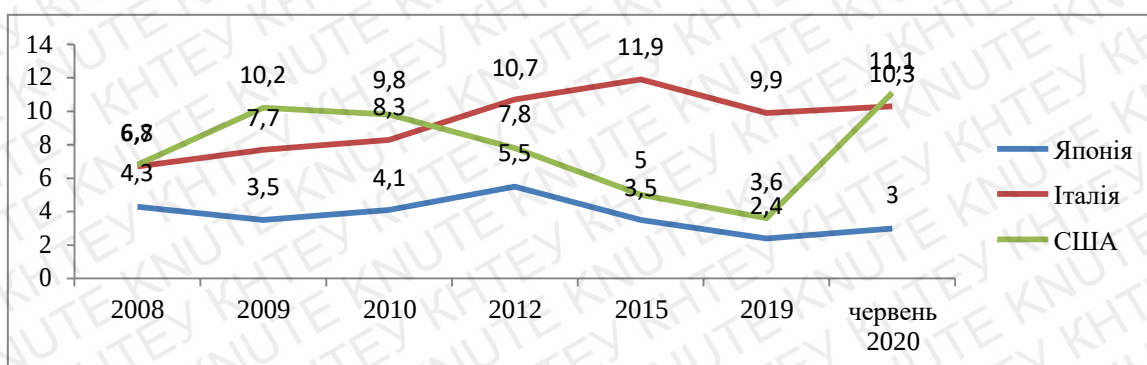

Рис. 2.2. Рівень безробіття у 2008-2020 рр. (у % до загальної кількості робочої сили) [27]

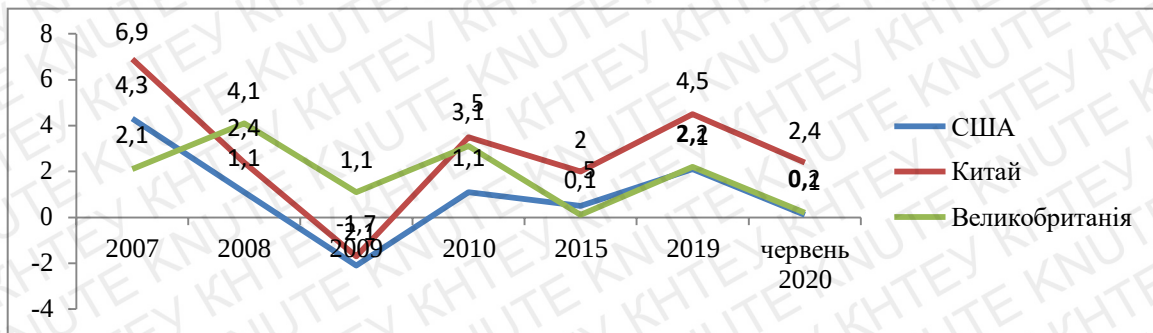

Рис. 2.3 Індекс споживчих цін у США в 2007-2020 рр., % [12]

На рисунках 2.2 и 2.3 спостерігаються значні зміни рівня безробіття та індексу споживчих цін у кризовий період. У 2009 році індекс споживчих цін становив від'ємне значення у багатьох країнах, у 2020 році спостерігається його спад майже до 0%.

Кризи негативно впливають на залучення іноземних інвестицій у країни. Розглянемо зміну розміру ПІІ у 2007-2010 рр. (Рис. 2.4).

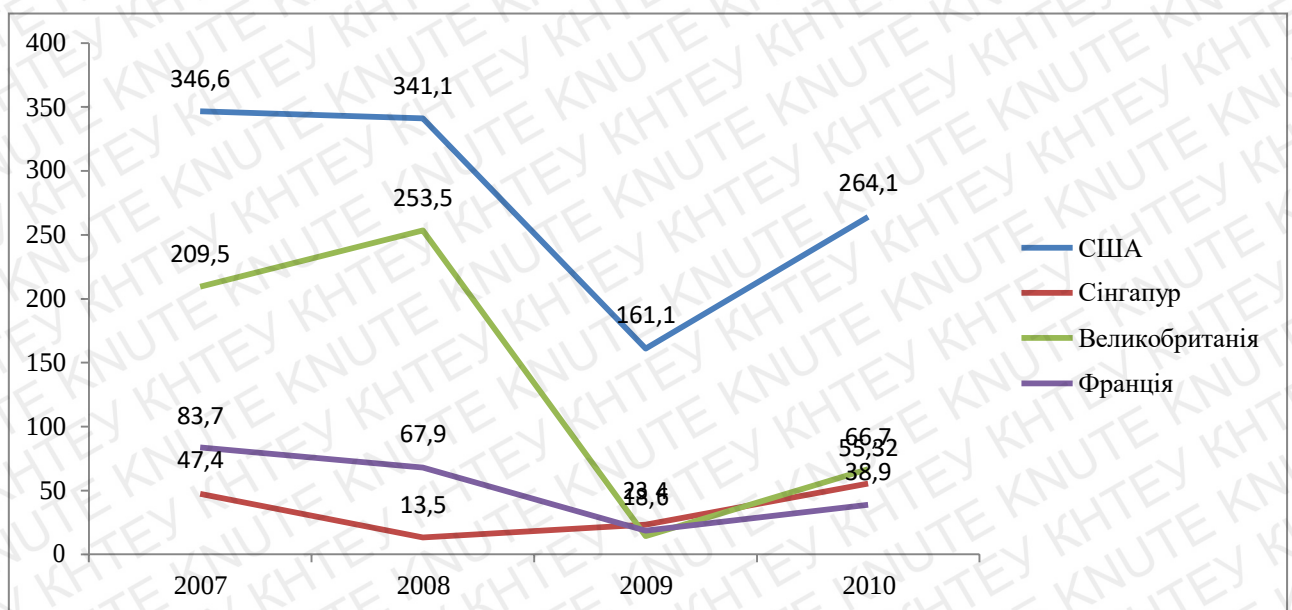

Рис. 2.4 Обсяг прямих іноземних інвестицій в 2007-2010 рр, млрд. дол. США [46]

Аналізуючи обсяг прямих іноземних інвестицій у розвинені країни світу в 2007-2010 рр., можна слідкувати за значним спадом в період кризи. Обсяг ПІІ у США в 2009 р. порівняно з 2008 р. зменшився на 52%, у Франції – на 72%, найбільше постраждала Великобританія, у якої обсяг ПІІ скоротився на 94%. Це спричинено тим, що інвестори уникають ризиків втрати коштів, тому що прямі іноземні інвестиції несуть за собою ще

більший ризик, ніж всередині країни. Проте у Сінгапурі зменшення інвестицій відбулося в 2008 р. порівняно з 2007 р. на 71%, проте у 2009 р. уже відбулося покращення ситуації, інвестиції виросли на 27% у 2009 р. порівняно з 2008 р.

У період кризи 2008-2009 року відчутно постраждав банківський сектор. Все почалося з падіння двох американських гігантів Citigroup і Goldman Sachs. Далі уже в другій половині 2008 року почали просідати страхові компанії. Проблеми їх ліквідності призвели до погіршення їх рейтингів, значно обмеживши їх можливості залучати нові ресурси для операцій. Просіла найбільша в світі страхова компанія American International Group, яка змушена була звертатися до уряду США про допомогу. Згодом найвідоміші рейтингові агентства значно знизили рейтинг AIG. Компанія оголосила про свій дефолт, а це у свою чергу посилює систематичний ризик і загрозу неплатоспроможності фінансових інституцій в різних країнах світу [29, с. 42].

Дестабілізація фінансових ринків і гостра криза ліквідності банківського сектору призвели до зростання недовіри мільйонів клієнтів до банківських інститутів. У другому кварталі 2008 року, за даними дослідження швейцарського Банку міжнародних розрахунків, клієнти банків в різних країнах світу зняли із своїх рахунків більше 1 трильйона доларів, Зокрема, американці зняли із депозитів 633 млрд. дол., британці 184 млрд. фунтів стерлінгів (приблизно 300 млрд. дол.) [29, с.44].

Кожна фінансова криза сильно позначається на одному з найважливіших показників розвитку економіки – валовому внутрішньому продукту. Розглянемо значення ВВП на прикладі деяких розвинених країн світу.

Таблиця 2.2

ВВП розвинених країн світу в 2005-2020 рр. (у % до попереднього року)

Країна	Роки					
	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2015 р.	2019 р.	09.2020 р.
США	3,5	-0,14	-2,5	2,8	2,3	-5,0
Японія	1,7	-1,1	-5,4	1,2	0,7	-7,9
Велика Британія	3,18	-0,28	-4,2	2,3	1,4	-19,8
Італія	0,8	-0,9	-5,3	0,7	0,3	-12,4

* складено автором на основі [44]

Враховуючи дані щодо ВВП, що зображені в Таблиці 2.2, можна зробити висновок, що наслідки світової фінансової кризи ще й досі не є подоланими. Ні одна країна не показала темпів зростання ВВП вищих, ніж до кризи 2008-2009 рр. І у 2020 році наклалася ще й коронакриза, яка надто сильно вдарила по розвинених країнах.

За висновками експертів інвестиційного банку Goldman Sachs, фінансові організації всього світу за період кризи 2008-2009 рр. зазнали збитків на 1,3 трлн. дол. США, при цьому тільки американські організації зазнали збитків на суму близько 450 млрд. дол. США [32, с. 42]. У США за кілька років доходи домогосподарств впали на 40%.

У 2008 році вперше відбулося зниження світового рівня ВВП після закінчення Другої світової війни, а також на 10% знизився обсяг торгівлі по всьому світу.

Щодо впливу пандемії COVID-19 на економіки країн поки що глобально сказати не можна, адже вона все ще триває. Проте найбагатші країни світу уже увійшли в зону рекордного за останні роки падіння.

Наприклад, Австралія вперше з 1991 року вступила в рецесію після того, як її ВВП скоротився на 7% у другому кварталі. Це означає найвище щоквартальне скорочення економіки Австралії, надзвичайне зростання якої не було перервано світовою фінансовою кризою 2008 року.

Бразилія показала падіння ВВП у розмірі 9,7% між квітнем і червнем 2020 року. Вона стала другою країною, яка найбільше постраждала від пандемії. За даними Бразильського інституту географії та статистики (IBGE), показник ВВП опустився до рівня кризового 2009 року. Падіння ВВП у Індії - 23,9% у порівнянні з минулим роком.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), найбільша у світі економіка – США впала на 9,5% у другому кварталі після спаду на 1,3% у першому кварталі ц.р. Статистичні дані уряду США демонструють – 32,9% ВВП у другому кварталі. Уряд Канади на минулому тижні скаржився на безпрецедентне падіння ВВП весною на 38,7%.

Японія показала найбільший спад ВВП з 1980 року. Навіть криза 2008 року не вплинула на неї так сильно.

За даними Євростату, країни єврозони в цілому зафіксували скорочення ВВП навесні 2020 року на рівні 12,1%.

Найбільша економіка Європи – Німеччина зафіксувала спад ВВП на рівні 9,7% у першому кварталі 2020 року. Проте вплив пандемії на німецьку економіку, як очікується, буде менш серйозним, ніж прогнозували економісти.

Італія вступила у рецесію із падінням ВВП на 5,4% у першому кварталі 2020 р. та на 12,8% у другому.

У Європі Великобританія переживає найгіршу рецесію на континенті, у другому кварталі ВВП зменшився на 20,4%.

ВВП Франції після жорсткого і тривалого стримування навесні впав на 13,8%. За оцінкою Національного інституту статистики та економічних досліджень, це був найгірший квартал, зафіксований з повоєнного періоду в історії Франції.

За оцінками МВФ, падіння світового ВВП у 2020 році очікується на рівні 4,9%. Найбільше падіння очікується в розвинених економіках - мінус 8%. Зокрема, в Німеччині - мінус 7,8%, США - мінус 8%. Найбільше

постраждають Франція та Великобританія – до мінус 12,5 та 10,2% відповідно.

За підрахунками МВФ, світова економіка через пандемію COVID-19 втратить приблизно 12,5 трлн. дол. США.

Спад фінансового сектору економіки, крах банківських систем, зниження обсягів виробництва, скупчення нереалізованих товарів на ринку, зменшення рівня міжнародної торгівлі, спад іноземних інвестицій, розорення підприємств, різке збільшення безробіття, низька купівельна спроможність населення – це все наслідки світових фінансових криз. Отже, фінансові кризи несуть негативний вплив на усі ключові показники розвитку економіки держав, а також, безперечно, впливають на добробут населення.

2.2. Основні інструменти подолання економічної рецесії та особливості посткризового відновлення глобальної економіки

Одним з найважливіших інструментів державного втручання в економіку з метою подолання економічної рецесії – це фіскальна політика, що передбачає регулювання доходів та видатків держави.

Заходи фіскальної політики завжди мають нести певну мету, наприклад, боротьба з інфляцією, зниження рівня безробіття, зміцнення фінансових показників держави. Саме тому використовуючи державні видатки та ефективні методи оподаткування держава може впливати на регулювання основних економічних та соціальних показників.

Багато країн ввели політику щодо зниження податків, зокрема, податку на прибуток.

У Російській Федерації з 1 січня 2009 року знижено ставку податку на прибуток для підтримки рентабельності і оборотних коштів підприємств з 24% до 20%. Зниження податку на прибуток сприяло підтримці оборотних коштів організацій, що зменшило ризики втрати їх кредитоспроможності. Проте для федерального бюджету в 2009 році втрати від зниження ставки

податку на прибуток оцінювалися в 269 млрд. руб., що становило 0,7% ВВП [с. 75].

Тоді, коли значна більшість країн континентальної Європи надавали соціальні пільги та зменшували податки своїм громадянам, Ірландія та Великобританія, навпаки, піднімали податки на доходи найзаможніших людей. Серед нових країн-членів ЄС найбільшою мірою збільшила податки Литва, яка підняла податок на прибуток з 15 до 20%. Ірландія та Великобританія піднімали податки на доходи найзаможніших людей.

Деякі країни намагалися компенсувати недостачі бюджетів через зниження податку на прибуток підвищенням ПДВ та акцизного податку. Так, в Естонії звузили перелік товарів, які обкладалися зниженою ставкою акцизу, а також підвищили ПДВ з 5 до 9%. В Угорщині ставку ПДВ підняли до максимумно можливого рівня – 25%. Спостерігалось підвищення ставки ПДВ також в Латвії, Литві та Ірландії.

Фінансова криза змусила країни у 2008 р. спрямувати на подолання її негативних наслідків значну частину ВВП. Тоді, на державні закупівлі та надання фіскальних субсидій було спрямовано: в Іспанії -3,8% ВВП, Німеччині - 3,5%, Швеції - 3,4%, Великобританії - 1,8 ВВП %. Найбільше постраждав фінансовий сектор у ліберальних країнах - Ірландії та Великобританії. Допомога фінансовому сектору Ірландії коштувала країні 256,4% ВВП, Великобританії - 83%, Нідерландам - 47,5% [9, с. 105]. Отже, на подолання негативних наслідків шляхом надання субсидій провідні країни витратили значні кошти.

Саме Великобританія виділила найбільше коштів на підтримку під час та після кризи з державного бюджету. Державна підтримка фінансового сектору в Англії складала аж 92 % до ВВП (Додаток А), до якої належить вливання капіталу (8,2%), викуп активів і позики Казначейства (3,7%), пряма бюджетна підтримка (11,9%), державні гарантії (40%), своп активів та їх викуп центральним банком (28,2%).

Франція на державну підтримку фінансового сектору витратила близько 20% до ВВП, Німеччина – 24%, Японія – 20,4%, США – 34,4%, Канада – 18,2 %.

Для посилення вжитих раніше заходів 26 листопада 2008 року Єврокомісія розробила План європейського економічного відновлення, який мав допомогти країнам-членам подолати наслідки кризи.. План був офіційно затверджений на засіданні Європейської Ради 11-12 грудня. Він являв собою масштабне та термінове бюджетне стимулювання купівельної спроможності на рівні 200 млрд. євро (1.5% від ВВП ЄС) для підтримки споживчого попиту. Частина коштів – 170 млрд. євро – була надана з національних бюджетів, а 30 млрд. євро мала надійти з бюджету ЄС та Європейського інвестиційного банку.

Практично всі країни запровадили цілу низку заходів з метою захисту інтересів фізичних осіб – власників депозитів. З цією метою Росія запровадила 100% відшкодування банківських вкладів до 700 тис. руб. США запровадили повне гарантування вкладів до 250 тис. доларів з метою захисту інтересів громадян і малого бізнесу. Важливим елементом антикризових програм у багатьох країнах стали заходи підтримки іпотечного кредитування та допомоги власникам житла, придбаного в кредит [9, с. 112].

У Таблиці 2.3 наведено антикризові заходи урядів по окремим країнам.

Таблиця 2.3

Антикризові заходи урядів окремих країн світу

Захід	Країни, що його застосовують
1. Традиційні монетарні заходи центральних банків	
Зниження облікової ставки Центральним банком	США, ЄС, Китай, Японія, Канада, Австралія
2. Фінансова допомога держави фінансовому сектору	
Рефінансування або гарантування банківських боргів за рахунок державних коштів	США, Франція, Південна Корея, Росія
Зниження нормативів резервування	Китай, Індія
Викуп акцій фінансових установ державою	Великобританія, Японія, Німеччина

Продовження Таблиці 2.3

Захід	Країни, що його застосовують
3. Поповнення обігових коштів підприємств	
Зниження ставки ПДВ	Великобританія
Звільнення від податку на прибуток (на нові інвестиції, дослідження)	Франція, США, Велика Британія, Німеччина, Російська Федерація, Канада, Південна Корея
Податковий кредит	США
4. Підтримка ринку житла та іпотеки	
Будівництво доступного житла	Великобританія, Австралія, Китай
Розширення іпотечних програм кредитування банками (під державні гарантії)	Франція, Великобританія, Росія
5. Соціальна допомога населенню	
Збільшення одноразових виплат сім'ям у зв'язку з кризою	США, Японія, Велика Британія, Німеччина, Італія, Чилі
Збільшення соціальних виплат (пенсії, на дітей, медичне страхування)	США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Австралія
Збільшення виплат з безробіття	Росія, США, Франція
Створення нових робочих місць у секторі екотехнологій, соціальній сфері	Японія, США
6. Наповнення бюджету	
Запозичення	Франція, Німеччина, Японія
Зростання податків на доходи (для багатих громадян)	Велика Британія
Зростання податку на споживання	Японія

* складено автором на основі [39, с. 50]

Також для подолання кризи Європейський Союз застосував певні заходи:

1. Зміна фінансової системи. Головна ідея – надання житлових кредитів, позик та пенсій. Заходи сприяння, прозорості, чесності та захист від загальносистемних загроз і надмірних ризиків. Зобов'язує створення європейської системи нагляду за роботою фінансових організацій та покращення локальної системи нагляду.

2. Підтримка головних галузей економіки. В більшості це спільні зусилля щодо надання інвестицій відкритим ринкам на довгострокові цілі. Європейський союз надав приблизно 450 млрд євро, 3,5% свого ВВП, щоб стимулювати підтримку та активність громадян.

3. Запобігання безробіттю та збереження людей у сфері зайнятості. Надання людям інформації про безробіття. Проводяться тренінги з профспілками, діловими колами про те, як можливо покращити ситуацію. Головні мотиви - мобільність (вільна міграція по країнах-членах ЄС), залучення іноземних інвестицій, зростання середнього віку працівників. Прийняття заходів щодо збільшення споживчого попиту і приплив великих інвестицій в інфраструктуру - 1,9 млрд. євро, призначених для підтримки працівників та соціального фонду.

4. Допомога по регенерації глобальної економіки. Вимушеність стимулювання економіки та державних витрат, передбачає змінення правил і більший нагляд за фінансовою індустрією. Виділено 410 млрд. євро на допомогу економіки в країнах-членах ЄС, інвестиції в екологічно чисту продукцію, для того, щоб прискорити перехід до низько вуглецевої економіки. Збільшення допомоги країнам, що розвиваються, і тим, що найбільше постраждали від глобальної кризи, - 850 млн. євро.

Глобальна фінансова криза й викликані нею проблеми платіжного балансу для багатьох країн стали непосильними. Саме тому багато з них були вимушені звернутися про допомогу до МВФ. Саме тому в 2008-2009 році МВФ надав багато траншів по програмі «stand-by», що являє собою середньострокову допомогу країнам, що мають труднощі платіжного балансу короткострокового характеру.

Таблиця 2.4

Фінансування МВФ країн за програмою «stand-by» у 2008-2009 рр.,

млн. СДР

Країна	Дата набрання чинності	Затверджена сума
Білорусь	12.01.2009	1 618,1
Вірменія	06.03.2009	368,0
Гватемала	22.04.2009	630,6
Грузія	15.09.2008	477,1
Ісландія	19.11.2008	1 400,0
Латвія	23.12.2008	1 521,6
Монголія	01.04.2009	153,3
Пакистан	24.11.2008	5 168,5
Сербія	16.01.2009	350,8
Україна	05.11.2008	11 000,0
Угорщина	06.11.2008	10 537,5

* складено автором на основі [30, с. 91]

Відповідно до даних, що наведені у Таблиці 2.4, програмою «stand-by» від МВФ скористалися країни, що розвиваються, причому Вірменія, Грузія, Ісландія, Латвія, Пакистан, Україна та Угорщина скористалися кредитом відповідно до процедур Механізму екстреного фінансування, адже знаходилися в критичному стані наприкінці 2008 року.

Цікавим у подоланні наслідків світової економічної кризи є досвід Польщі, яка на момент кризи лише нещодавно вступила в ЄС.

У Польщі для протидії наслідкам фінансової кризи було введено «План стабільності і розвитку – зміцнення польської економіки в умовах світової фінансової кризи» 30 листопада 2008 року. Виділялася значна сума коштів у розмірі 91 млрд. злотих з метою стимулювання інвестицій, а також підтримку населення, а саме споживчий попит.

План стабільності та розвитку Польщі мав на меті:

1) підтримку стабільності державних фінансів та стабільності фінансової системи загалом, а саме, підтримку інститутів фінансового ринку;

2) збільшення ліквідності банківської системи, що мала бути реалізована Національним банком Польщі;

3) підтримка бізнесу, що полягала в введення пільг для заохочення створення нових підприємств, зміцнення системи гарантій для малих і середніх підприємств, підвищення доступності кредитів для компаній за рахунок більш високих кредитних лімітів і гарантій;

4) збільшення рівня інвестицій, а саме зниження бар'єрів для інвестицій у телекомунікаційну інфраструктуру; підтримка інвестицій в поновлювані джерела енергії та інших споживачів, прискорення інвестицій, що спільно фінансувалися з фондів ЄС

Реалізація плану виявилася успішною. Про це свідчила позитивна динаміка розвитку польської економіки, а також її стабільне економічне зростання. Так, темпи зростання ВВП в Польщі були вищими від середнього по ЄС ще в докризовий період. В 2005р. економічне зростання в ЄС становило 2,1%, а в Польщі – 3,6%. У 2006 р. розрив у динаміці ще збільшився – темп економічного зростання в Польщі – 6,2%, в ЄС – 3,3%. В 2009 р., коли було зафіксовано максимальний спад економік, Польщі вдалося зберегти економічне зростання, а згодом ще й збільшити темп. В 2009 р. в середньому по країнам ЄС рівень ВВП впав на 4%, Польща ж зберегла свій показник приросту ВВП додатнім, на рівні 1,8% [10, с. 165].

Отже, аналізуючи досвід багатьох країн, ми можемо прослідкувати, що основна допомога з боку держав була спрямована у фінансовий сектор. Це зумовлено тим, що стабільність фінансової системи, яку часто порівнюють з кровоносною системою людського організму, є однією з важливих умов формування здорового середовища для розвитку усіх видів бізнесу, а відповідно – створення нових робочих місць, покращення рівня життя тощо. Тому в усіх національних антикризових програмах держав велика увага приділялася фінансовому ринку.

Але з іншого боку надання допомоги банкам супроводжується встановленням цілої низки обов'язкових вимог. У США заборонено

виплачувати винагороду топ-менеджменту за рахунок отриманих від держави коштів і встановлено жорсткий контроль з боку ФРС, Казначейства та Корпорації з гарантування депозитів за напрямками використання [3, с. 128].

У Великій Британії для отримання фінансових ресурсів від держави банки повинні укласти з урядом так звану угоду про позики, яка передбачала певні обсяги і види обов'язкового кредитування споживачів і бізнесу. У Франції створили спеціальний інститут, який контролював використання банками державної допомоги та дотримання прозорості процедур доступу підприємств до кредитів [3, с. 128].

Щоб побачити динаміку впливу криз на країни Європейського Союзу, а також як швидко вони долали наслідки, проаналізуємо основний макроекономічний показник – рівень ВВП, що наведений в Рисунку 2.5.

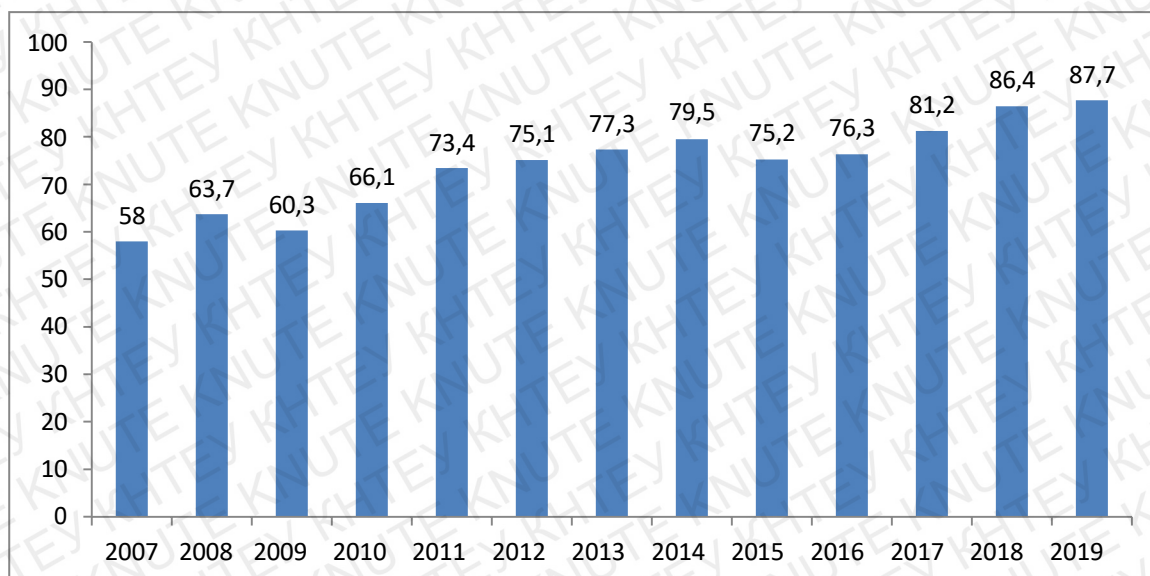

Рис. 2.5 Зміна рівня ВВП в країнах-членах Європейського Союзу, трлн. дол. США [44]

Отже, аналізуючи рівень ВВП по країнам Європи, можна зробити висновок, що загалом антикризова політика виявилася вдалою. Проте все ж таки розвиток країн дещо сповільнився і відновлення займало багато часу.

Деякі науковці кажуть, що усі реалізовані плани щодо мінімізації наслідків світової фінансової кризи так і не вивели економіки на той рівень, який вони мали до кризи. Багато масштабних економік просіло і так і не

відновилося. Це стосується Великобританії, Італії, Німеччини тощо. Проте країни, що є технологічними лідерами, показали скачок одразу після кризи. До таких країн належать Китай, Сінгапур, Гонконг та інші. Держави почали розбудовувати економіку, залучати нові інвестиції в високо технологічні сфери, та мали гарний результат.

Отже, інструменти щодо подолання економічної післякризової рецесії є надто важливими. Політика, яку веде держава для подолання наслідків та відновлення економіки, є ключовим аспектом відновлення економіки. Відповідно до інформації, що наведена вище, можна проаналізувати, що уряди виділили значну суму коштів на державну підтримку фінансового сектору, в деяких країнах ці кошти складали значний % до ВВП, зокрема, у Великій Британії – 92%. Проте вкладати кошти треба вдумливо, підбираючи влучні методи стимулювання економіки в кожній країні окремо.

РОЗДІЛ 3. Шляхи подолання та упередження негативного впливу світових фінансових криз для економіки України

3.1 Наслідки світових фінансових криз для економіки України та досвід антикризової політики уряду

Економіка України за часів незалежності надто сильно страждала від криз, особливо нанесли удар наслідки світової фінансової кризи 2008-2009 рр. Вплив кризи Україна відчула в третьому кварталі 2008 р. Тоді значне падіння світових цін на сировинні ресурси призвело до того, що різко зменшився обсяг українського експорту і валютних надходжень. Це потягло за собою скорочення золотовалютних резервів НБУ та збільшило тиск на національну валюту.

Після потрясінь у світовій економіці загалом транскордонне кредитування різко скоротилося, це позначилося і на українських фінансових установах, у яких виникли проблеми, пов'язані з рефінансуванням зовнішньої заборгованості. Саме тому багато вітчизняних компаній стали банкрутами, бо були не в змозі виконувати взяті на себе фінансові зобов'язання з обслуговування клієнтів. Безперечно, цей фактор сказався на довірі суб'єктів господарювання до фінансово-банківських інституцій. Це зумовило відплив депозитних коштів, адже люди перестали вкладати гроші в банків, а свої депозити різко забирати. Лише за жовтень 2008 року населення вилучило депозитних коштів з банків на суму 8,9 млрд. грн. [20]. Далі почалася значна девальвація гривні, що ще більше посилювало соціальну напругу у суспільстві. Банки опинилися під величезною загрозою курсових ризиків.

Фінансові результати діяльності українських підприємств в 2008 році скоротилися на 55,5%, що становило майже 58 млрд. грн.

Знизилися обсяги промислового виробництва внаслідок зменшення обсягів інвестицій у промисловість, значно скоротився рівень експорту через різке зниження зовнішнього попиту.

У 2008 році прискорилися інфляційні процеси (інфляція досягала 22%). Індекс споживчих цін становив 122% порівняно зі 116% у 2007 році, і був найвищим після 200 року. Ціни на продукти харчування зросли на 24,5% [20]. Це, безумовно, дуже вдарило на платоспроможність населення та його купівельний попит.

На облік Державної служби зайнятості за період 2008 року стало на облік на 32,7% людей більше ніж протягом 2007 року. Рівень безробіття зріс на 0,7%. Приріст безробіття відбувся в основному за рахунок зменшення кількості робочих у сфері сільського господарства [20].

Станом на 1 січня 2009 року державний та гарантований державою борг України становив 189,4 млрд. грн., збільшився за рік в 2,1 рази порівняно з 2007 роком [20]. Борг значно збільшився наприкінці 2008 року, адже Україна отримала транш від МВФ в рамках програми «stand-by». А також урядом було підписано угоду зі Світовим банком на залучення кредиту в еквіваленті 3 млрд. грн. на 30 років під 5 % річних для покриття дефіциту державного бюджету.

Таблиця 3.1

Основні економічні показники України 2008-2020 рр. (млрд. дол.

США)

Показники Роки	2008	2009	2010	2013	2014	2015	2016	2019	II кв. 2020
ВВП	179,9	117,2	136,4	183,3	131,8	90,6	93,2	153,8	32,1
Експорт	82,4	52,1	65,6	81,7	65,4	47,9	46,1	61,5	27,6
Приватні іноземні інвестиції	10,9	4,8	6,5	4,5	0,4	-0,5	3,8	5,8	-0,3

* складено автором на основі [4], [44], [45]

Аналізуючи такі економічні показники України, як валовий внутрішній, експорт та прямі іноземні інвестиції, можна зробити висновок, що у кризові періоди показники значно скорочувалися, іноді були навіть від'ємними. По даним чітко можна побачити кризу 2008-2009 рр., адже порівнюючи з 2008 р., у 2009 значно скоротився рівень ВВП з 179,9 млрд.

дол. США до 117,2. Скоротився також рівень експорту у 2008 р. порівняно з 2009 р. з 82,2 до 52,1 млрд. дол. США, бо просіла промисловість та зменшився попит від іноземних держав. Приплив іноземних інвестицій також зменшився з 10,9 до 4,8 млрд. дол. США.

Також спостерігається значне просідання в 2014-2015 рр., що пов'язано з початком війни на Донбасі, а також революцій в Україні. Число іноземних інвестицій тоді досягло від'ємного значення, спостерігався їх значний відтік у зв'язку з напруженою ситуацією на вітчизняному ринку.

Далі показники підвищуються до 2020 року. А у 2020 р. знову значно спадають. Порівняно з II кварталом 2019 року у II кварталі 2020 року ВВП скоротився на 11,4%. експорт товарів та послуг - на 7,1 %. Це зумовлено світовим просіданням економіки внаслідок COVID-19.

До речі, для забезпечення платіжного балансу, бюджетної підтримки, допомоги владі вирішити наслідки шоку від COVID-19 МВФ та Україна уклали нову домовленість на суму 5 млрд. дол. США на 18 місяців за програмою «stand-by», тобто зовнішній борг країни знову зріс.

Економічні показники свідчать про те, що Україна ще й досі не пододала наслідки світової економічної кризи 2008-2009 рр., адже ні один з проаналізованих показників не зріс вище докризового рівня (Таблиця. 3.1).

Варто також проаналізувати девальвацію гривні по роках.

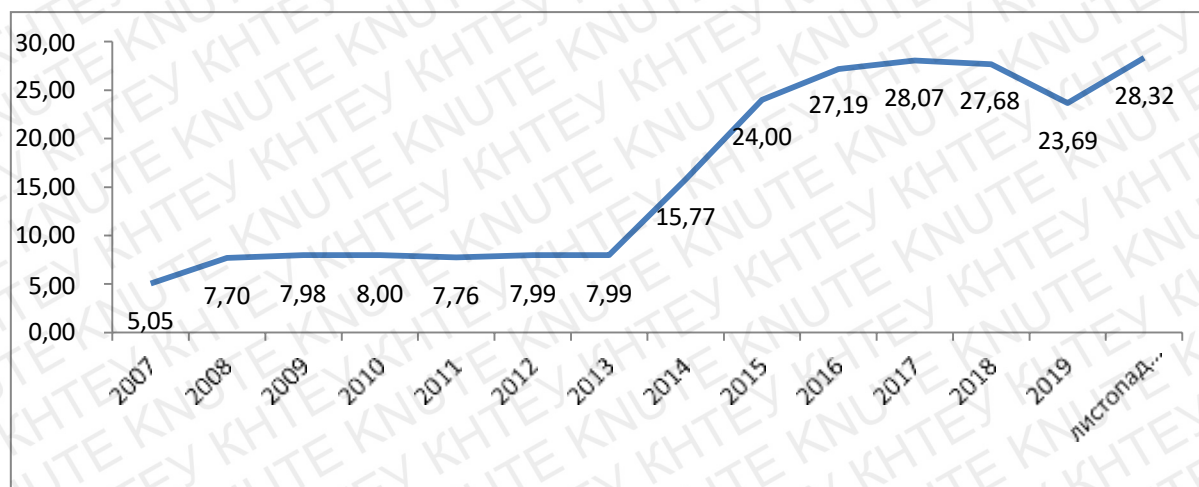

Рис. 3.1. Валютний курс гривні до долара США за 2007-2020 рр. [24]

Аналізуючи дані, що зображені на Рис. 3.1, можна простежити девальвацію гривні щодо долара США. У період кризових явищ гривня постійно змінює своє значення в негативний бік.

Усі кризи надто сильно позначаються на важливих економічних показниках України. Наприклад, за перше півріччя 2009 році рівень економічного падіння в окремих сферах в Україні виявився найбільшим серед інших країн СНД, а за рівнем зниження курсу валют наша країна взагалі займала позиції лідерів. Це зумовлено певними національними особливостями:

1) надмірна частка споживання та недостатні обсяги нагромадження. Це все призвело до необхідності покриття надлишку внутрішнього попиту за рахунок випереджаючого зростання імпорту. А це у свою чергу погіршило сальдо зовнішньої торгівлі та спричинило ризик валютної дестабілізації;

2) несприятливий інвестиційний клімат. Не створені умови, що могли б стимулювати інвестиційну привабливість секторів із високою ліквідністю та якнайшвидшим обігом коштів (наприклад, у роздрібну торгівлю). В Україні переважають інвестиції в сектори, що здійснюють перерозподіл сукупного продукту, а це посилює ризики нестабільності фінансової системи та інфляцію;

3) переважання в експорті лише певних галузей, зокрема, металургійної продукції. А також сировинна спрямованість держави. Україна найчастіше експортує сировину, а не готові вироби;

4) стрімке зростання кількості споживчих кредитів. Це змусило банки робити міжнародні запозичення. Проте споживчі кредити взяті українцями ідуть на купівлю імпортованих, тобто іноземних, товарів, а також на іпотечний сегмент ринку;

5) неефективний контроль або відсутність контролю за нарощуванням зовнішнього боргу, особливо комерційними банками. А також проблема цілеспрямованості запозичених коштів. Часто вони витрачають не на ті потреби, що були визначені першочергово;

6) нерозвиненість або недостатній розвиток фондового ринку України. Все ще виникають питання щодо дотриманням законодавчих норм та правил процедур, саме тому трапляється нелегальне виведення коштів за кордон [18, с.80];

7) значний рівень залежності української економіки, а також прив'язка гривні до долара;

8) високий рівень корумпованості та тіньового сектору української економіки.

За такої ситуації Україна швидше і легше ніж інші країни може стикнутися з кризовими проблемами. Тож треба запобігати знеціненню національної валюти й підтримці цінової стабільності, припиненню втечі резидентів від національної валюти, підвищенню дієздатності платіжно-розрахункової системи, зменшення масштабів виведення іноземних інвестицій шляхом підвищення привабливості інвестиційного середовища.

З самого початку уряд України намагався захистити фінансову систему за рахунок підтримки системно важливих фінансових інституцій та попередження їх банкрутства.

Саме тоді Фондом гарантування вкладів фізичних осіб було підвищено розмір гарантованих Фондом відшкодувань до 150 тис. грн. кожному вкладнику банку, який був учасником Фонду. Такі дії були впроваджені з метою поліпшення стану задоволення кредиторських вимог до банків, що ліквідуються, і в першу чергу задоволення вкладників – фізичних осіб [22].

Також для регулювання діяльності в банківській сфері Національним банком України були впроваджені певні заходи:

1) розширено операції з регулювання ліквідності банків. А також було надано кредитів рефінансування на суму у 74,7 млрд грн. у жовтні 2008 р., а у грудні – ще на 30,7 млрд грн.;

2) відбулося впровадження додаткових інструментів для підтримання ліквідності банків, а саме:

- підтримка ліквідності на основі програми фінансового оздоровлення на термін до 1 року зі сплатою 15 % річних у межах 90 % наданого банком забезпечення;

- розширено перелік цінних паперів, що приймаються НБУ в якості застави;

- скориговано вимоги щодо формування банками обов'язкових резервів у напрямі посилення привабливості здійснення активно-пасивних операцій у національній валюті (норматив обов'язкового резервування знижено до нуля);

3) введено певні зобов'язання для банків банки:

- не менше 50 % чистого прибутку банки мали спрямовувати до резервного фонду на покриття непередбачуваних збитків;

- максимальний стимул зростання депозитів та недопущення дострокового повернення депозитів;

- вжити заходів щодо скорочення адміністративних витрат;

- рекомендовано знизити ставки за кредитами в іноземній валюті;

- розширити повноваження банків щодо роботи з клієнтами, зокрема банкам дозволено самостійно та на власний розсуд приймати рішення про пролонгацію кредитів, наданих товаровиробникам, визначати клас позичальників без урахування факту такої пролонгації за умови, що їхня фінансова діяльність є задовільною;

- запровадити вимоги щодо покриття регулятивним капіталом валютного ризику та ризику довгострокової ліквідності банків [9, с. 23].

Для підтримки галузей, які потребують допомоги, було прийнято рішення посилити статутні капітали двох державних банку, а саме Ощадбанку та Укресімбанку, щоб вони мали змогу кредитувати реальний сектор економіки.

25 грудня 2008 року було прийнято закон «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення

змін до деяких законодавчих актів України» [13], де були прописані першочергові заходи, що мали мінімізувати наслідки кризи для України.

Також уряд розробив план заходів для того, щоб призупинити негативну динаміку розвитку зовнішньоекономічної торгівлі. Передбачалися заходи щодо зменшення негативного сальдо, а саме: запровадилися більш жорсткі процедури контролю за імпортом товарів з метою запобігання ввезенню на митну територію України товарів, що не відповідають національним ветеринарним, санітарним, фітосанітарним, екологічним, фармакологічним стандартам. Також посилилася державна підтримка щодо впровадження фінансових інструментів розвитку високотехнологічного експорту, активізувалося співробітництво у рамках транспортних коридорів шляхом інтеграції транспортної системи України до транс'європейської тощо [8].

Так як відбулося скорочення податкових надходжень, уряд зробив перегляд проекту Державного бюджету на 2009 рік у напрямку скорочення державних видатків, зокрема, на утримання органів державної влади та управління, а також інших адміністративних видатків, що не пов'язані з розвитком та соціальними стандартами.

Основним завданням щодо податкової політики було забезпечення економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі зі збільшенням податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів.

Антикризовою політикою 2008-2009 років було практично заблоковано структурні зрушення в економіці. Проте ситуація погравилася уже в 2010 році загалом за рахунок поліпшення ситуації на зовнішніх ринках.

Актуальним питанням є антикризова політика України в 2020 році.

На кожному етапі антикризові заходи уряду мають бути сфокусовані:

- 1) підтримку населення;
- 2) підтримку бізнесу;
- 3) макроекономічну політику.

Факторами, що сприятимуть можливому відновленню економічного зростання у другій половині 2020 р., за оцінками КМУ, є:

- 1) високий попит у світі на вітчизняну продукцію;
- 2) зниження цін на імпортні енергетичні товари;
- 3) забезпечення більшої стійкості банківської системи порівняно з попередніми кризами.

Доцільним буде розглянути прогностичні макроекономічні показники України на 2021 рік і прослідкувати динаміку змін (Таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Основні прогностичні макропоказники економічного та соціального розвитку України

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.
ВВП, % реальної зміни	3,2	-4,4*	2,3*
Експорт, %, річна зміна	6,7	-14,3*	6,4*
Імпорт, %, річна зміна	6,3	-17,4*	7,1*
Прямі іноземні інвестиції, млрд. дол. США	2,4	1,8*	2,5*
Валове нагромадження, %, річна зміна	14,2	-14,8*	6,9*
Граничний обсяг державного боргу, % до ВВП	54,8	60,0*	53,0*

* прогностичні дані

* складено автором на основі [18]

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства в Україні прогностичні обсяги всіх аналізованих показників в 2020 р. відхилялися в гіршу сторону, проте уже 2021 р. очікується помітне зростання, отже, як планується, антикризові заходи зможуть забезпечити підтримку вітчизняній економіці та зміцнити її макропоказники. ВВП має зрости з -4,4% у 2020 р. до 2,3% у 2021 р., експорт товарів та послуг підвищиться з -14,3% у 2020 р. до 6,4% у 2021 р., імпорт – з -17,4% до 7,1% відповідно. Зростання імпорту планується з більшим відсотком ніж експорту, що не є кращим сценарієм для України. Зросте також рівень приватних

іноземних інвестицій в Україну з 1,8 млрд. дол. США до 2,5. Валове нагромадження основного капіталу склало в 2021 р. 6,9 % порівняно з -14,8% у 2020 році. Обсяг державного боргу за прогнозами також зменшиться до 53%.

Національний банк у 2020 році запровадив заходи, що стосуються підтримки ліквідності банків, а саме незастосування впливу до червня 2021 року за порушення встановлених вимог щодо достатності капіталу, ліквідності, кредитного ризику, обмеження операцій між банком та пов'язаними з інвестором за субординованим боргом особами.

Також НБУ на час карантину у березні-квітні 2020 р. впровадив певні зміни:

- 1) було знижено облікову ставку до 10% річних;
- 2) встановлено «кредитні канікули» для вкладників, заборонено застосовувати штрафи, пені тощо за прострочення зобов'язань на період карантину;
- 3) запроваджено стимулюючі нормативи резервування та механізм довгострокового рефінансування банків на строк до 5 років [22].

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства планує запровадити фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, а також частковим відшкодуванням вартості сільськогосподарської техніки й обладнання вітчизняного виробництва. Тим самим буде стимулюватися сільське господарство та обсяги його показників.

Під час карантину також підтримувалися незахищені верстви населення, що не мали змоги працювати через карантинні обмеження. Мова йде про підприємців, що працюють за спрощеною системою оподаткування, і належать до першої та другої групи платників єдиного податку. Вони отримували виплати на дітей. Проте в червні-липні 2020 року чисельність ФОПів в Україні зросла майже на 5 тисяч, тому уряд припинив ці виплати.

Проте ми вважаємо, що підтримка малого та середнього бізнесу в кризові часи є надто важливою. Тому зменшувати соціальні виплати не є доцільним. Навпаки, доречним буде запровадити введення податкових канікул до кінця року за єдиним податком, зменшення орендної плати для малого та середнього бізнесу, відстрочення платежів за кредитами тощо.

Тобто, важливим є збільшення видатків на підтримку населення та бізнесу до рівня розвинених країн (5–10 % ВВП).

Отже, Україна значно постраждала протягом світової фінансової кризи 2008-2009 рр.. Наслідки не є подоланими ще й до сьогодні. Основні макроекономічні показники все ще нижче докризових. Досвід антикризової політики українського уряду не є повною мірою успішним, проте певні заходи все ж таки змогли підняти економіку України і уже в 2010 році вийти на більшою мірою позитивні результати. Проте вже у 2020 році почалася нова світова криза, яка наклалася на все ще не до кінця подолані наслідки кризи 2008 р., тому знову спостерігається різке просідання основних економічних показників в Україні. Уряд уже вживає заходи щодо подолання нової корона кризи, які в майбутньому, сподіваємося, будуть успішними.

3.2 Напрями зниження залежності економіки України від глобальних фінансових криз та шляхи адаптації до них

Економіка України надто сильно залежить від світової економіки. Це зумовлено багатьма факторами, зокрема глобалізаційними процесами. Вітчизняна економіка все більше спрямовує свій розвиток, орієнтуючись на розвинені країни.

А як свідчать дослідження Банку міжнародних розрахунків, то як раз зростання частки фінансової системи в економіці фактично уповільнює загальне економічне зростання, і країни можуть стати вразливими внаслідок надмірної спеціалізації на фінансах або надмірної залежності від інших країн, які надають подібні послуги [19, с. 10]. Це все безперечно впливає на нестабільність фінансової системи, на відтік ресурсів тощо.

На те, що Україна є залежною від глобалізаційних процесів вказують такі фактори:

1) Україна є експортоорієнтованою країною, адже частка експорту у ВВП України досягає майже 50%. Україна в основному експортує сировину, що складає приблизно 70% всього вітчизняного експорту. Тобто, якщо ФРС підвищує свою облікову ставку, то це тисне на вартість сировинних ресурсів, а це в свою чергу зменшує доходи українських експортерів. Україна залежить від темпів світової торгівлі. Якщо вони будуть зростати, то і попит на українські товари буде збільшуватися, та навпаки, якщо темпи торгівлі будуть падати, то і попит на наші товари буде знижуватися. В останньому випадку буде скорочуватися внутрішнє виробництво, погіршуватися торговельний баланс, девальвувати гривня, знижуватися доходи українців та в цілому просідати фінансова система держави;

2) Україна має значний зовнішній борг. Станом на червень 2020 року зовнішній борг України становив 122,8 млрд. дол. США. Борг потрібно обслуговувати та віддавати. Протягом 2019 року Україна витратила на обслуговування 2 млрд. дол. США, а на його погашення – 4,3 млрд. дол. США. Ми часто звертаємося про допомогу до МВФ щодо отримання нових і нових траншей, проте потім постає проблема як віддати запозичені кошти, ще й покрити відсотки по ним, не завдаючи шкоди вітчизняній економіці. Тобто, наша країна виходить на зовнішні запозичення, бо не може долати проблеми всередині країни, а потім витрачає великі суми на обслуговування боргу, замість пріоритетних напрямів, цим самим ще більше поглиблює свою залежність від інших країн.

Якщо ж настане такий момент, що Україна не зможе обслуговувати свої борги, то впаде вартість сировинних ресурсів, які є основними в нашому експорті, через це впаде валютна виручка, що потягне за собою девальвацію національної валюти, згодом інфляцію. Все це безперечно скажется на економічних показниках розвитку держави та на рівні життя населення.

Основним правилом для всіх країн має стати те, що головним завданням бюджетної системи є потреба накопичувати ресурси у період зростання економіки, а витратити – у кризові роки.

За це відповідає показник - сальдо Зведеного бюджету, де профіцит означає накопичення, дефіцит - витрачання. Якщо ж на початку 2000-х років бюджет України був більш-менш збалансованим, і вже у 2004 року відбулося активне зростання економіки на 12%. То в 2005 р. в Україні встановився дефіцит бюджету на рівні більш ніж 3% ВВП. І далі у всі інші роки бюджет був дефіцитним. В Україні було майже десять років економічного підйому. Тобто, на жаль, Україна не скористалася періодом зростання ВВП та української економіки загалом для структурної перебудови та накопичення ресурсів на гірші часи.

Отже, безперечно, для підтримки економічного зростання Україні варто стимулювати показники торгівлі та створювати привабливий клімат для залучення зовнішніх інвестицій. Саме це допоможе нашій країні поступово покращувати показники та накопичувати резерви, тим самим захищаючи себе від можливих негативних наслідків криз, що будуть відбуватися згодом.

Варто впроваджувати політику, що націлена на стимулювання національного виробника. Україна не в змозі надавати багато податкових пільг, проте все ж таки треба виділяти кошти з державного бюджету на допомогу вітчизняним компаніям. Також можна використовувати методи щодо легшої реєстрації підприємств, певних податкових канікул тощо. Тобто варто певний час вкладати кошти у розвиток, а потім ці галузі будуть наповнювати бюджет. Важливим рішенням є поступове переведення України з сировинного експортера на експортера готових виробів, слідкуючи за якістю та ціною продукції, щоб вона могла конкурувати з виробами інших країн. Очевидно, що зростання довіри до конкурентної політики безпосередньо залежить від підвищення її ефективності [35, с. 46].

Гарною ідеєю може стати певне обмеження імпорту товарів, що буде заміщено продукцією національного виробника. А також введення додаткових вимог щодо імпортованих товарів задля невеликого скорочення їх обсягу.

Якщо буде стабілізуватися українська економіка, розвиватися промисловість, нові технології тощо, то це зможе зацікавити інвесторів вкладати кошти. Проте міжнародні інвестиційні потоки є дуже чутливими до політичних та економічних негараздів, саме тому економіка має бути оздоровленою. Як приклад, можна говорити про значний відтік інвестицій з України в 2015 році, коли в 2014 р. в Україні почалися революції та війна на Донбасі.

Слабкою ланкою в національній економіці є банківська система, яка є повністю залежною від зовнішніх запозичень й продемонструвала нездатність до ефективної діяльності. У зв'язку з цим чимало питань виникає й до системи банківського нагляду, який, швидше за все, з урахуванням міжнародного досвіду, повинен модернізуватися в напрямі його універсалізації та підвищення рівня співпраці з урядовими структурами.

Фінансові ринки загалом продемонстрували свою неспроможність до диверсифікації потоків капіталу та забезпечення їх перетікання в найбільш перспективні види економічної діяльності, що могли б знову ж таки стимулювати експорт і внутрішнє виробництво, а не споживчий попит на імпортні товари. Для недопущення майбутніх криз в Україні є важливим питання спрямованості макропруденційних нормативів на зниження системних ризиків і стримування кредитних бумів [2, с. 8]. Отже, питання забезпечення змін в банківській системі для України є актуальним.

Мінімізацію наслідків криз та шляхи адаптації до них може зумовити здійснення певних заходів:

- 1) під час вирішення проблеми ліквідності вітчизняних банків потрібно звернути увагу на питання достатності їх капіталу, зокрема, через додаткові інвестиції власників-акціонерів та нових інвесторів [28, с. 105]. Важливо

проводити політику «докапіталізації», а не «рекапіталізації», яку ми спостерігаємо зараз. Так, були збільшені вимоги до капіталу банків, проте як виявилось, не достатньо. Ця вимога до банків «застрахує» їх більш-менш безперебійну діяльність у період криз. Вони зможуть орієнтуватися в значній мірі на власні ресурси, а не запозичувати їх;

2) підтримка стабільності національної валюти і банківської системи повинні визначати адміністрування і монетарне регулювання НБУ в сучасних кризових умовах [28, с. 104]. Має бути вивержене регулювання та контроль, адекватне виділення коштів на ці заходи;

3) зменшення ризиків, що беруть на себе фінансові установи. Це можна зробити шляхом запровадження лімітів на відкриті валютні позиції, особливі вимоги до застави при наданні певних видів позик або значних їх обсягів, обмеження надмірно ризикових видів діяльності та регулювання активів та пасивів фінансових установ, зокрема, банків по строкам;

4) важливою є системність, а отже всі ланки мають переслідувати однакову мету – сприяння покращенню макроекономічних показників держави та розвитку України в цілому. Обов'язковим має бути узгоджена взаємодія грошово-кредитної та бюджетної політики держави;

5) стимулювання власного виробництва, збільшення кількості робочих місць. Важливим є також зростання обсягів експорту та зниження імпортованих товарів, тим самим досягаючи додатного сальдо торгового балансу України;

6) підвищення довіри населення до фінансових інституцій, надаючи повну та достовірну інформацію та роз'яснюючи сутність цілей, заходів та завдань. І обов'язково гарантуючи населенню захист його вкладів або покупки певних фінансових продуктів;

7) потрібно робити акцент на розвиток внутрішнього ринку довгострокових фінансових та інших ресурсів, зокрема ринку цінних паперів, а також за можливості обмежувати фінансування із зовнішніх джерел. Це

необхідно для нормалізації кредитно-інвестиційного циклу й забезпечення фінансової системи від зовнішніх загроз дестабілізації [38, с. 18].

Загалом для того, щоб зменшити залежність України від зовнішніх факторів, потрібно покращити її економічні показники, зменшити рівень боргу та накопичити власні резерви. Це вплине на стійкість країни у випадку настання кризових явищ у майбутньому. Проте повністю зменшити залежність України від розвинених країн в період глобалізації неможливо, тому що ми не закриті від світу, наша валюта вільно конвертована, зовнішня торгівля набула значних масштабів, тобто ми щоденно співпрацюємо з іншими країнами і, безумовно, залежимо один від одного.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Світові фінансові кризи є невід'ємною частиною економічного розвитку. Вони еволюціонують, змінюють масштаби та прояви. В період глобалізації кризи стали швидше розповсюджуватися і з легкістю передаватися з однієї країни та іншу. Все це пов'язано з залежністю держав одна від одної, з зовнішньою торгівлею та відкритістю економік.

У роботі проаналізовано різні підходи авторів, представників економічних шкіл щодо розуміння фінансових криз, визначено основні причини та наслідки. Запропоновано класифікацію фінансових криз, що розмежовувала би окремо макроекономічні, фінансові, грошово-кредитні та валютні причини.

У 2020 році у зв'язку з пандемією COVID-19 можна спостерігати вплив фінансової кризи та країни. Так за оцінками МВФ, падіння світового ВВП у 2020 році очікується на рівні 4,9%., а світова економіка через пандемію Covid-19 втратить приблизно 12,5 трлн. дол. США.

Щодо національної економіки, то порівняно з II кварталом 2019 року у з II кварталі 2020 року ВВП України скоротився на 11,4%, а експорт товарів та послуг - на 7,1 %.

Важливим і актуальним питанням є антикризова політика, що направлена на мінімізацію наслідків кризи для України та світу загалом та продовження економічного розвитку країн після неї.

Отже, запропоновано заходи, що потрібно реалізувати державі для мінімізації наслідків криз та шляхи адаптації до них, а саме:

- 1) під час вирішення проблеми ліквідності вітчизняних банків потрібно звернути увагу на питання достатності їх капіталу, зокрема, через додаткові інвестиції власників-акціонерів та нових інвесторів [28, с. 105]. Важливо проводити політику «докапіталізації», а не «рекапіталізації», яку ми спостерігаємо зараз. Так, були збільшені вимоги до капіталу банків, проте як виявилось, не достатньо. Ця вимога до банків «застрахує» їх більш-менш

безперервну діяльність у період криз. Вони зможуть орієнтуватися в значній мірі на власні ресурси, а не запозичувати їх;

2) підтримка стабільності національної валюти і банківської системи повинні визначати адміністрування і монетарне регулювання НБУ в сучасних кризових умовах [28, с. 104]. Має бути вивержене регулювання та контроль, адекватне виділення коштів на ці заходи;

3) зменшення ризиків, що беруть на себе фінансові установи. Це можна зробити шляхом запровадження лімітів на відкриті валютні позиції, особливі вимоги до застави при наданні певних видів позик або значних їх обсягів, обмеження надмірно ризикових видів діяльності та регулювання активів та пасивів фінансових установ, зокрема, банків по строкам;

4) важливою є системність, а отже всі ланки мають переслідувати однакову мету – сприяння покращенню макроекономічних показників держави та розвитку України в цілому. Обов'язковим має бути узгоджена взаємодія грошово-кредитної та бюджетної політики держави;

5) стимулювання власного виробництва, збільшення кількості робочих місць. Важливим є також зростання обсягів експорту та зниження імпортованих товарів, тим самим досягаючи додатного сальдо торгового балансу України;

6) підвищення довіри населення до фінансових інституцій, надаючи повну та достовірну інформацію та роз'яснюючи сутність цілей, заходів та завдань. І обов'язково гарантуючи населенню захист його вкладів або покупки певних фінансових продуктів;

7) потрібно робити акцент на розвиток внутрішнього ринку довгострокових фінансових та інших ресурсів, зокрема ринку цінних паперів, а також за можливості обмежувати фінансування із зовнішніх джерел. Це необхідно для нормалізації кредитно-інвестиційного циклу й убезпечення фінансової системи від зовнішніх загроз дестабілізації [38, с. 18].

Важливо проводити всі наведені заходи в комплексі та систематично, тоді, як очікується, будуть результати.

Отже, запорукою успіху у подоланні негативних наслідків світових криз є взаємно узгоджені та скоординовані дії національних економік та міжнародних фінансово-економічних інституцій.

Список використаних джерел

- 1) Барановський О. Сутність і різновиди фінансових криз // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3-20
- 2) Богдан Т. Глобальна фінансова криза та виклики для економічної політики в посткризовий період / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 3–14
- 3) Бураковський І.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України. / І.В. Бураковський, О.В. Плотніков – Харків: Фоліо, 2009. – 299 с.
- 4) Валовий внутрішній продукт в Україні в 2020 році. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>
- 5) Гальчинський А. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. – Київ: АДЕФ-Україна, 2009. – 392с.]
- 6) Глобальна економіка: Навчальний посібник / Н.М. Вдовенко, Л.В. Богач, В.Л. Гераймович, К.С. Кваша, М.М. Павленко. – К. : НУБіП України, 2017. – 319 с.
- 7) Гриценко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку / В. Гриценко // Вісник НБУ. – 2011. - №2. – С.20-26.
- 8) Данилишин І. Шлях до подолання кризових явищ – макроекономічна стабільність і скоординованість дій / Дзеркало тижня. - №47. 2008
- 9) Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я. Жаліло, О. Бабанін, Я. Белінська та ін. ; за заг. ред. Я. Жаліла. – К. : НІСД, 2009. – 142 с.
- 10) Колінець Л. Наслідки світової фінансової кризи для економіки Польщі / Л. Б. Колінець // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2014. - Вип. 118(1). - С. 163-171.
- 11) Кузнецов О. Генеза фінансових криз / О. Кузнецов // Вісник НБУ. – 2010. – №11. – С. 30-33.
- 12) Індекс споживчих цін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.investing.com/economic-calendar/cpi-67>
- 13) Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України від 28 грудня 2020 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/639-17#Text>

- 14) Лютий І. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 10–16
- 15) Мазур І. Причини фінансової кризи в умовах глобалізації / І. Мазур, Ю. Сапачук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2009. - Вип. 109. - С. 9-13
- 16) Мазуренко В. Вплив фінансової кризи на реальну світову економіку // Актуальні проблеми міжнародних відносин - 2010. – Вип. 94. - С. 166-180
- 17) Мельник А.О. Теоретичні підходи висвітлення фінансових криз / А.О. Мельник // Наука й економіка – 2009. - №4 (16). – С.106-110.
- 18) Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Україна у 2020-2021 роках: наслідки пандемії. Консенсус-прогноз. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5d3fea53-45e7-4641-8d48-f0c865a24471&title=VipuskukrainaU2020-2021-Rokakh-NaslidkiPandemii-Konsensusprognoz-kviten2020->
- 19) Могилко Л. Основні напрями подолання кризових явищ у фінансово-економічній сфері України // Формування ринкових відносин в Україні – 2012. – №6. - С. 79-82
- 20) Національний банк України. Річний звіт 2008 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/A_report_2008.pdf?v=4
- 21) Національний банк України. Зовнішній борг України на кінець II кварталу 2020 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/ES/ExDebt_q.pdf
- 22) НДЦ ІПР НАНУ. Антикризові заходи подолання наслідків пандемії та забезпечення сталого зростання. 06.07.2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ndc-ipr.org/developments/post/antikrizovi-zahodi-podolannya-naslidkiv-pandemiyi->
- 23) Олефір В.К. Економічні цикли і кризи: історія і сучасність / В. К. Олефір // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10. – С. 23–35
- 24) Офіційний курс гривні до долара США по роках. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://charts.finance.ua/ru/currency/official/-/1/usd>
- 25) Офіційний сайт НБУ. Динаміка обсягів прямих інвестицій (річна). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/ES/FDI_y.xlsx

- 26) Перепьолкіна О.О. Глобальні фінансові кризи у світовій економіці / О.О. Перепьолкіна // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна, випуск 39. – Львів: Видавництво ЛКА, 2012. – С. 129-134.
- 27) Рівень безробіття. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.investing.com/economic-calendar/unemployment-rate-300>
- 28) Руденко Ю. Напрями вдосконалення механізму запобігання та подолання фінансових криз в Україні // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. - №6.- С. 102-105
- 29) Рогач О. Світова фінансова криза: хронологія розгортання та реакція урядів країн / О. Рогач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. - 2012. - Вип. 38-39. - С. 41-44
- 30) Саврадим В. Світова фінансова криза 2008 року: передумови та наслідки // Культура народів Причорномор'я. — 2011. — № 213. — С. 88-92.
- 31) Сакс. Д. Діагностика кризиса // Компаньон. – 2000. - № 4.
- 32) Суэтин А. О причинах современного кризиса/ А. Суэтин // Вопросы экономики. – 2013. - №1. – С. 40-51.
- 33) Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. – М.: Наука-РОССПЕН. - 1997. – С. 277-330
- 34) Трушина Ю. Налоговая политика государства в условиях кризиса // Экономика, Статистика и Информатика. – 2013. – №2. – С. 75-78
- 35) Уманців Ю. Світова криза як чинник трансформації довіри до конкурентної політики в Україні/ Юрій Уманців // Вісник Інституту економіки та прогнозування. – 2011. – С. 43-47 .
- 36) Фінансові індекси. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.tradingview.com/>
- 37) Чуб О. Банківські кризи: теоретичні та прикладні аспекти / О. Чуб // Вісник НБУ. – 2010. – №3. – С. 22-26.
- 38) Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 4–18.
- 39) Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики / Аналітична доповідь. За ред. І. Бураковського та В. Мовчан. – Харків: Права людини, 2009. – 74 с.
- 40) Kindleberger, C. (1978) Debt situation in historical perspective. In S. Goodman (ed.), Financing and Risk in Developing Countries. New York: Praeger.- 1978.

- 41) Krugman P.A. Model of Balance-of-Payments Crises // Journal of Money, Credit and Banking. – 1979 - Vol.11, No 3. – P.311-325
- 42) International Monetary Fund. A crisis like no Other, an uncertain recovery. World Economic Outlook Update, June 2020. [Electronic resource]. – Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>
- 43) International Monetary Fund. A fair and substantial contribution by the financial sector/ Interim Report for the G-20. – Meeting of G-20 Ministers. – April 2010. [Electronic resource]. – Access: <https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/062710b.pdf>
- 44) The World Bank. GDP growth (annual %). [Electronic resource]. – Access: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?name_desc=false&view=map&year=2019
- 45) The World Bank. GDP (current US dollar) - [Electronic resource]. – Access: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- 46) The World Bank. Foreign direct investment, net inflows. - [Electronic resource]. – Access: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?view=map&year=2019>

ДОДАТКИ

Таблиця А.1

Державна підтримка фінансового сектору країн Великої двадцятки
станом на 2009 рік, у % до ВВП

Країна	Вливання капіталу	Викуп активів і позики Казначейства	Пряма бюджетна підтримка	Гарантії держави	Своп активів та їх викуп ЦБ	Державна підтримка в цілому
<i>Розвинуті країни</i>						
Австралія	0,0	0,0	0,0	13,2	0,0	13,2
Канада	0,0	9,1	9,1	0,0	0,0	18,2
Франція	1,3	0,2	1,5	16,9	0,0	19,9
Німеччина	3,4	0,0	3,4	17,2	0,0	24,0
Італія	1,3	0,0	1,3	0,0	2,7	5,3
Японія	2,5	4,1	6,6	7,2	0,0	20,4
Південна Корея	1,2	1,5	2,7	11,6	0,0	17,0
Великобританія	8,2	3,7	11,9	40,0	28,2	92,0
США	5,1	2,3	7,4	7,5	12,1	34,4
<i>Країни, що розвиваються</i>						
Аргентина	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Бразилія	0,0	0,8	0,8	0,5	0,0	2,1
Китай	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Індія	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Індонезія	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Мексика	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Росія	7,1	0,5	7,7	0,0	0,0	15,3
Саудівська Аравія	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Південна Африка	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Туреччина	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
У середньому по країнам G20	2,7	1,4	4	6,4	4,6	19,0

Таблиця Б.1

Сальдо зовнішньої торгівлі в Україні за період 2007-2020 рр.,
млн. дол. США

<i>Роки</i>	<i>Експорт</i>	<i>Імпорт</i>	<i>Сальдо</i>
2007	4 637	6 125	-1 488
2008	3 901	4 437	-536
2009	3 964	4 646	-682
2010	4 948	5 992	-1 044
2011	5 970	6 952	-982
2012	5 090	6 750	-1660
2013	5 352	6 036	-684
2014	3 609	3 914	-305
2015	2 938	2 639	299
2016	3 421	3 678	-267
2017	3 765	4 413	-648
2018	3 999	4 601	-602
2019	4 034	4 951	-917
Травень 2020	3 381	3 480	-99
Вересень 2020	4 232	4 452	-220